

interjú

„A nők sohasem adhatják fel”

GRECSÓ KRISZTIÁNNAL BESZÉLGET HERCZEG ÁKOS

A 2016-os Debreceni Irodalmi Napok témája a siker volt. Ahogy a rendezvény kurátora, Szirák Péter programszövegében felvetette, nem ok nélkül merül fel ez az irodalom vonatkozásában. Az írói siker alig mérhető a zenei vagy filmes sikerrel való összevetésben – nálunk kiadói szempontból már néhány ezres eladott példányszám sikernek tűnik, miközben valóban az is rögtön gyanús a szakma számára, ha valamiből „sikerkönyv” lesz. Mennyire van tétje ma Magyarországon irodalmi sikerről beszélni, és hogyan kell kezelni?

Sok könyv megjelenik, amelyik veszteséges vagy nem sikeres – föltehetnénk a kérdést, hogy akkor ezekre miért van szükség, miért jelennek meg. Erről az első verseskötetem, a *Vízjelek a bonvágyról* jut az eszembe. Meg is kérdezném, hogy volt-e valakinek valaha a kezében – két jelentkező van, ez kettővel több, mint amennyi szokott lenni. Nagyon ritkán találkozom olyan olvasóval, akinek ez valamiféle élményt jelentett. Ki tudja, hogy melyik könyv mit mutat majd később, milyen szempontból lehet fontos. Az első két verseskötetem hatalmas bukás volt, ilyen értelemben nem indult úgy a pályám, hogy feljogosítva érezhettem volna magam, akár szakmai, akár közönségsiker tekintetében, hogy két lehetőség után egy harmadikat kapjak. Ezt a két kötetet hat év alatt írtam és jelentettem meg, ennyi idő után joggal tehettem fel a kérdést a kritikus, hogy miért nem találtam már valami tisztességes szakmát magamnak, ha ennyi bukáson megyek keresztül.

De ha megengednek némi privatizálást, magántörténetet: ez nem tartozik az „irodalmi siker” kategóriájába, de az első verseskötetemnek egy pozitív hozadéka lett. Amikor a kis piros kötet megjelent a Tevan Kiadónál, hazavittem, a nagymamám nagyon megörült, hiszen nem tudhatta, hogy ez csak egy könyvnek látszó tárgy, nem jut el olvasókhoz. Amellett, hogy nagyon büszke volt, az ágyneműtartóból elővett füzeteket és mappákat, és kiderült, hogy a nagymamám egész életében írt titokban, csak nem merte mondani, mert a legfontosabb mégiscsak, hogy az ember a közösségben, a telepen, a faluban megőrizze a méltóságát. Márpedig tisztességes asszony nem irkálgat össze-vissza, és ő nem akart nevetségessé válni. Abban a pillanatban mégis be merte vallani, hogy ír. Hirtelen hitt a tehetségében. Az volt a logikája, ha a tehetsége öröklődni tudott, akkor talán neki is van. És én

meg is néztem, le is gépeltem a szövegeit, az önéletírásával különösen sokat foglalkoztam – a *Mellettem elférsz* című könyvemben kifejezetten sok idézet van tőle. Kétféle kurzív szövegrész van benne, a dialógusok, melyet beleépítettem a narratív szövegbe, és a Juszi mamám önéletírása, amit én a regény főszereplőjével ellentétben elolvastam, legépeltem, sőt részenként elküldözgettem a *Szegvári Napló* nevű lapnak, ahol megjelentek. A nagymamámnak híre ment a Kinizsi telepen, mert ő volt az egyetlen vénasszony, aki írt. Ez a történet is lehet egyfajta siker.

Az biztos, hogy minden művészeti ágban, így az irodalomnál is megelőlegezett bizalom a pálya eleje. Sokszor vannak jó mondatok, látszik, hogy jó keze van a fiatalnak, hogy ebből még lehet valami – esetleg. Ha nincs ez a bizalom, akkor nem fut ki az a pálya. Két rossz dolog történhet: ha nagyon gyorsan jön a siker, vagy ha egyáltalán nem jön. Nekem a *Pletykaanyu* veszélyes víz volt, lett egyfajta botrány-szagú nyilvánossága – mindenféle tévéműsorokba meg show-kba jártunk, a szegvári csapat meg én. Lehetett volna olyan pillanat a húszas éveim elején, hogy megbotlom, a túl hamar jött nyilvánosság nem jó felé terel. És abban a pillanatban hívott föl engem Dérczy Péter, a kollégám és az *Élet és Irodalom*nál elődöm, nagyszerű irodalomtörténész és szerkesztő. Nagyon letolt, azt mondta, ha még egyszer meglát tévéműsorban, akkor nagy baj lesz, elég már, tessék írni. Írsz? – kiabálta a telefonba. Mondtam, hogy persze, írok, már „fejben megvan”, ahogy mondani szoktuk a szerkesztőknek (persze, egy szerkesztő jól tudja, mit jelent a fejben meglévő szöveg). Ott, akkor rámszólt, és azt mondta, jó, minden hónap elején leadsz nekem egy kolumnát, de közölhető legyen! Ez 16–17 ezer leütés, önállóan értelmes egység – a klasszikus folytatásos szöveg. Ez volt a *Klein-napló*, és ebből lett az *Isten hozott*. Nekem akkor egy jó szerkesztő atyai pofonja volt szükséges, hogy a korán jött tévút ne vigyen el. Nagyon hálás vagyok ezért neki.

Az Irodalmi Napok panelbeszélgetése során került szóba Sofi Oksanen példáján, hogy az is káros lehet, már komoly eladott példányszámok mellett is, ha az ember túl sok fellépést vállal. Hiába ismeri a szakma csínját-bínját, már meglátszódik a könyveinek a minőségén, ha hiányzik az odafigyelés, ami egy regény megírásához szükséges. Ilyen értelemben is veszélyes lehet a siker?

Én legjobban azokat a fiatalokat félttem, akik a slam poetryben indulnak el. Ez nem egy új találmány: költői versenyek hagyománya elég régi ügy, alkalmi költészetről szólt mindig is. Az alapkoncepció szerint ott írónak ezek a szövegek: odamennek fiatalok, kapnak szavakat, és ellenőrzött körülmények között létrehoznak egy alkalmi szöveget, amit ott előadnak, és így az előadás is része annak, hogyan pontozzák őket. Nem szabad elfelejteni, hogy alkalmi szövegről van szó, és hogy több köze van a színészethez, mint az irodalomhoz. Nekem szokták mondani olvasók, hogy „ne páváskodjon már annyit, menjen haza írni”. „Nagyon szép, hogy gitározgat, de nem lenne jobb, ha írná a regényét?” Persze, megvannak a paneljeim, hogy mivel tudok védekezni, hogy miért gitározok. és annak mi köze az irodalomhoz, de valóban el kell dönteni, hogy oda akarok-e figyelni. Az olvasóktól mindig érdekes visszajelzések jönnek, például a *Jelmezből* esetében volt, aki azt mondta, hogy „Engem ez a történet érdekelt, tettem bele energiát, jegyzeteltem,

akár kétszer is elolvastam. Kérem szépen, itt maga nyitva hagyott öt történetiszálát, most akkor tessék befejezni.” És ez teljesen jogos – nem a Debreceni Irodalmi Napok *Jelmezbál*-bemutatójára kellene akkor jönni, hanem otthon maradni és írni. Igaz, én ilyenkor amúgy nem tudok rögtön új dologba kezdeni – befejezek egy közel 500 ezer leütéses könyvet, és azonnal üljek le, és kezdjek egy másikba. Ezt Esterházy Péter meg tudta csinálni, de nekem nincs hozzá lelki erőm. Ilyenkor mindig a színház felé menekülök: a *Megyék utánad* után készült el *A Pál utcai fiúk* színpadi adaptációja, nagy munka volt, hiszen ez egy narratív regény egy vérbő író tollából, ami teljesen más materiából van, mint a színpad. A színház az egy hálátlan üzem, úgyhogy amire egy ilyen munka befejeződik, addigra van kedve az embernek prózát írni.

Az, hogy többféle platformon mozogsz, zenés pódiumesteken (Rájátszás, greCSÓ-KOLLár stb.) veszel részt, mennyiben hat vissza az irodalmi sikereidre? Nyomot hagy rajtad vagy akár az írásaidon az, hogy kiálltál a színpadra? Másként olvasol fel, veszel részt mondjuk kötetbemutatón?

Inkább a színház van rám hatással. Hihetetlen erős dramaturgiaoktatókkal van dolgom, akik helyretesznek. Úgy kérdeznek bele, hogy nagyon zavarba tudnak hozni. Azóta prózában is sokkal alaposabban átgondolom, hogy ha van két karakter, azok hogyan viszonyulnak egymáshoz – az egy dolog, hogy az én fejemben van egy karakter, annak legtöbbször van valóságos mintája (vagy kettő összegyúrva). Zárójelben jegyzem meg, hogy Móricz Zsigmond mondta egyszer, hogy azért nőzik, mert mindent ki tud találni, csak női karaktert nem. Nem elég, hogy tudom, mi van a fejemben, nagyon világosan kell tudnom, hogy mit akarnak azok az emberek egymással, hogy reagálnak egymásra. A színész ilyen szempontból nagyon különös kettősség, mert amikor próba van, akkor áll kétségbeesve, és folyton olyankor kiabál, hogy „De én itt mit érzek? Velem itt mi van?” Azok a prózák, ahol ezek nagyon erősen tisztázva vannak, azok nagyon jó ügyek. Itt több debreceni szerzőt is lehetne említeni, Tar Sándort vagy Szabó Magdát, ott látszik, mit akarnak a szereplők, hogy változnak az erőviszonyok, hogy hullámlanak az érzések – ez valami csoda. Dés László rengeteget segített még ebben, akivel turnéztunk, dolgoztunk együtt *A Pál utcai fiúk*-ban is; ő gyilkos dramaturg, semmiféle tekintélytiszteltetés nincs benne.

Érdekes, amit a Magyar Narancsban megjelent interjúban olvashatunk, hogy a kiadó hiába próbált volna brandet építeni belőled, a Tánciskola szakmai kudarcát ez megakadályozta. Valóban ilyen súlya van a szakkritikának? Ami ott nem megy át, abból eleve nem lehet közönségsiker?

Egyszerűen nincsenek bevált receptek, bevált ügyek. Ha lenne, miért ne lehetne mindig sikeres az adott szerző, miért következnenek be hullámvölgyek. Nem úgy működik, mint egy „rendes” szakma, mondjuk az asztalosé, ahol tudható, hogy 10 év szakmai tapasztalattal egy asztalt összerakni viszonylag kicsi kockázat. Nincs rá magyarázat, ahogy arra sincs, hogy az akkor miért nem sikerült. Azt látom, hogy

egyre több öntudatos olvasó van, sőt olvasói közösség, és ezeknek egyre erősebb szava van, ilyen például a *moly.hu*, amelyhez országosan csatlakoznak olvasók, olvasói körök jönnek létre, ahol elemzik, átbeszélnek az adott könyvet. Ezek öntudatos olvasók, akik egyenrangúnak érzik magukat a szöveggel, és szerintem mi ezt szerettük volna évek óta: akik azt mondják, nekik nem elég az, amit a kereskedelmi tévé ad, ahol megmondják nekik, mi a norma. Az olvasói szokások változása igazán örvendetes számomra.

Szintén ebben az interjúban olvasható, hogy tudatosan próbáltál kitörni a szubkulturális zártaságból. Kíváncsi lennék, a gyakorlatban hogy nézett ki mindez. Milyen tanulságokat kellett megfogalmaznod magad számára? Volt olyan, amit a szakma mondjuk elismert az Isten hozottban, de úgy éreztél, ebből mégis vissza kell venni, mást, máshogy kell csinálni, ha szélesebb közönséget akarsz?

Csak nem zárkoztam el a másfajta nyilvánosságtól, legyen az magazin, tévéműsor vagy bármi, ami a magasirodalom felől nézve túl színes, szagos, könnyű. Próbáltam ott is kitalálni magam, élni a lehetőségekkel. Ez ma, amikor tucatnyi író tolaszik, hogy dolgozhasson a *Nők Lapjának*, talán avíttnak hat, de akkoriban, tizenöt éve az is forradalom volt, ha írtál egy tárcát egy magazinnak. De nem csak a nyitás volt a lényeg, hanem ha oda írsz, úgy őrizd magad és a színvonalat, hogy közben az ő elvárásainak is megfelelj.

Hogy látod, megteheted íróként, hogy nem figyelsz a visszajelzésekre, mondván, azt és úgy írom, ahogy nekem tetszik? Te önkritikus szerzőnek tartod magad, aki ad mások véleményére, aki hagyja, sőt törekszik arra, hogy ezek a (pozitív vagy negatív) kritikák beépüljenek az írásművészetébe, aki figyel, a közönség mire hogyan reagál és a szerint ír regényt? Lehet engedményeket tenni?

A „közönségszolgálat” az külön ügy, az nem az évadtervezés, nincs különösebb átjárás. Természetes, hogy odafigyelek, sőt kifejezetten érdekel, milyen ún. laikus észrevételeket kapok. Sokszor sokkal gyilkosabbak, elemibben nyúlnak bele a problémába, mint egy rafinált, saját olvasói egyéniségét kereső kritikus. Maradjunk egy percre a színház-metaforánál: ha egy színház folyton csak helyben jár, és azt figyeli, mi volt a tavalyi évad sikere, akkor ráunnak a nézők. Szükség van olyan rendezőkre, akik előre mennek, és megjósolhatatlanok ugyan az elkövetkezendő trendek, de van egy saját örületük, amit akarnak. Én azt vettem észre, ha én engedményeket próbálok tenni, azt kifejezetten rosszul fogadják az olvasók. A reakció szinte mindig az, hogy „Engem ne nézzen hülyének, ne akarjon a kedvembe járni, nem lektúr ez – vagy az?” Az olvasó szereti a tükörhelyzeteket, olyan pillanatokot, ahol a saját döntéseit, élethelyzeteit mérlegre teheti, de menjen az az örült előre, és majd én felismerem magam benne, ha akarom, de ne szembe jöjjön velem. Én nagyon figyelek az olvasókra, a kapcsolattartásra is igyekszem, de az a magánember, és nem az író, ez nem befolyásolja az írást. Az, hogy az olvasó létezik, hogy az olvasás interaktív dolog, az természetes volt a nyugatosoknál, és valahogy a „sorok közötti” olvasásnak lett egy mellékhatása, hogy elég volt a sorok

közti olvasásban eljuttatni az üzenetet az adott társadalmi réteghez, ahova szeretnük volna, és nem volt más fontos gesztus, például annak belátása, hogy az olvasó fizikálisan is létezik. Az kérdés, hogy az írók egzisztenciálisan tartották fontosnak a kapcsolattartást, vagy számukra tényleg volt belső szükséglete – egész máshogy viselkedett e tekintetben a magát kinevető, önmagából álomfejtéssel és más léhaságokkal bohócot csináló Krúdy vagy a közönség kegyeit kereső Móricz. És az előttük járó generációnak is vannak erre válaszai: vannak a megközelíthetetlen sztárok, akikre vágyakozik az ember, hogy egyszer lássam Nádas Pétert például. Ilyen az elzárkózó Bodor Ádám vagy a démoni Krasznahorkai, fekete kalapban, ballonkabátban. Parti Nagy Lajostól tanultam – és ebben nagyon igaza volt –, hogy ki lehet állni, lehet felolvasni, de azt vedd komolyan, mondta ő, aki színészeket megszegényítő módon olvas fel. Én azt tapasztaltam, hogy jót tesz az irodalomnak, ha színházi közegbe kerül. Az öcsémmel van egy közös estünk, ami itt is volt már Debrecenben, a *Rájátszással* is rendszeresen fellépünk, de mindig arra törekszem, hogy maradjon valami hitele annak, hogy én az irodalom felől beszélek.

Nálad mi volt eddig a legnagyobb elismerés? Egy díjhoz kötődik – mondjuk az Aegonhoz, ami után, mint nyilatkozta egyszer, rögtön megugrottak a példányszámok –, vagy ennél sokkal hétköznapibb, de talán fontosabb siker is létezik?

A legmegrázóbb és legfelemelőbb élménysorozat a *Mellettem elférsz* után jött, először nem is értettem. Ha addig egyáltalán kaptam olvasói reakciókat (sokat nem, és azt is többször elolvastam, hogy többnek tűnjön), akkor a könyvről írtak reflexiót. És az egy gyökeres változás volt, hogy az olvasók magukról kezdtek el írni – ez döbbenetes különbség. Életanyagot, élményeket, családi történeteket. Egy olvasó írta, hogy miért gondolom én azt, hogy jó a családi történeteket tudni, mert ő miattam elkezdett kérdezősködni az általa körülrajongott nagyapáról, és úgy tudta róla, hogy harcolt a második világháborúban, hogy egy hős volt, hadifogságba került, de aztán kiderült, hogy csempész volt, és elkapták – miért jó, hogy ezt ő most tudja? Aztán leveleztünk erről, persze nem tudtam megmondani, ahogy azt se, hogy kellett-e tudni – én nem mondtam soha, hogy mindent kell tudni, s hogy minden rejtélyre rá kell kérdezni. Egyszóval elindult valami mélyen emberi, valami egészen új tapasztalat, és akkor lehetett érezni, hogy na igen, ezért csinálom, ezt akartam. Nem arról akarok beszélni, hogy milyen a narrációs technika. Ennél szebb elismerés nincs. A regény megjelenése után felhívott egy újságíró kollégám, Karácsony Ági, a *168 órának* volt sokáig főszerkesztő-helyettese, elmondta, hogy az édesapja olvasott egy könyvet, és annyira fölzaklatta, hogy azt kérte, jöjjön már föl, nézzék végig a családi fotóalbumot, és elmondaná, ki kicsoda. Erről azt gondolom, ezért megérte.

Új könyved, a Jelmezből a 2016-os Könyvfesztiválra jelent meg. Ahogy az alcím is sugallja, nem egy szokványos családregényt tartunk a kezünkben. Még egy hagyományos narratíva esetén is kétséges, lehet-e egyáltalán „egyben látni” egy család történetét, itt viszont az olvasónak az átlagosnál többet kell küzdenie a panoráma-képpért. Már eleve mozaikszerűségben gondolkodtál, vagy volt azért a fejedben

valamiféle egész, amit aztán felszabdaltbattál? Vagy fokozatosan bontakozott ki számodra is az a családfa, ami a közösségi oldaladon terjedt?

Más volt a terv, máshogy indult az egész. A sokat emlegetett *Mellettem elférsz* után olyan gyakran meséltem családi történetet, olyan sokszor meséltem el félig valóságként vagy tán egészen a regény történeteit, hogy néha már én sem tudtam eldönteni, hol húzódik valóság és fikció határa. Mi az, amit kitaláltam, ami tényleg megtörtént, mi az, amit csak át akarok élni, mintha úgy lett volna (Szabó Magda ebben nagyon erős volt, mármint hogy hogyan lehet valósággá tenni a fikciót). Józanítólag hatott egy családi délután, mikor anyukám elővett egy mappát. Meghalt az ő édesanyja, az utolsó ember a generációjából, és abban a házban, ahol ő született, talált egy mappát, benne bérletek, jelzálog-szerződések, házeladási papírok stb. És volt benne egy leszerelési papír, az anyai dédapámé volt. Józanító volt, mert azt hittem, én már nagyon jól tudom ennek a családnak a történetét, ehhez képest olyan apróság derült ki akkor, hogy dédapám nem a második világháborúban harcolt, hanem az elsőben – noha a második világháború alatt halt meg, de az nem jelentette azt, hogy ott is harcolt. Ez egészen megváltoztatott mindent, elkezdtem kérdegetni anyukámat erről, meg persze megnéztem a papírokat. Doberdónál harcolt, utána szerelték le. Nagyon érdekes volt, mert nincs rajta fénykép – hogy a személy azonosítható legyen, sok pontban leírják a kinézetét: szemöldöke íve, ajka vastagsága stb. Történelmi távolságba kerültek emberek: hidegzuhanyként ért, hogy miközben az ő feleségét nagyon jól ismertem, és azt hittem, az ő generációjáról is van tudásom, kiderült, hogy az ő férjéről mennyire nem tudok semmit. A mozaikosság innen jutott eszembe, hogy még a legközelebbi hozzátartozóknál is előfordul, hogy az egyikről nagyon sokat tudunk, a másiktól meg semmit.

A másik, ami fölka-vart, hogy az én családban úgy alakult, hogy a férfiak sokszor kiszálltak – nagyon sokszor nem önszántukból, de valahogy a nők maradtak húzni az ígát, például ez a dédmamám három generáció felnevelésében volt jelen, még engem is kergetett az udvaron, a nagyszüleimet meg konkrétan egyedül nevelte föl. Felismertem, hogy eddig nem koncentráltam eléggé arra, hogy a nők a támoszlopok, hogy a férfiak feladhatják, de ők sosem. Akkor gondoltam, gyerünk, ezúttal nézzük innen. Egy fontos családi együttlétet, amelyről azt gondoljuk, biztos mindenki fejében megvan, ott voltunk, emlékszünk, ha elmesélne négy családtag, négy különböző történetet fogunk kapni, életkornak, érdeklődésnek, sértegettségnek, jókedvnek megfelelően, ki honnan jött oda, milyen előzetes elvárásokkal, mi érdekelte, mi nem. Arra gondoltam, milyen érdekes lenne ugyanazokat a történeteket a másik szemszögből elmesélni, vagy ráfutni még egyszer ugyanarra a történetre, hiszen egész mást mond, mint a másoknak. Ráadásul az a szép a családi történetekben, hogy ahogy megy az idő, szép lassan értjük meg azoknak a szereplőknek az igazát, akikhez korban közel kerülünk, akkor is, ha nincs igazuk, megértjük, hogy miért gondolták azt, s hogy abban az igazságtalanságban miért van hitel. Ezt akarta reprodukálni a *Jelmezből*. És annyit önkritikusan megjegyez-nék, hogy az egyre növekvő számú olvasói visszajelzéseknek igazuk van: valóban nem varrtam el minden szálat, és sok fontos rejtélyre nem derül fény. Különösen a nyitó fejezetnek vannak olyan rejtélyei, amik teljesen elvarratlanok, ezért harag-zanak az olvasók. Ígérem, lesz ennek egy párregénye (nem folytatása).

A mozaikszerűség a vázolt elgondolásból következik, hogy nem mondható el a teljes történet, hiszen hiányzik a hozzáférés az egyes nézőpontokhoz, s elképzelhető, hogy egy családtörténet elbeszélésének igazán biteles módja az, ha valahogy nem a szereplők „fölött” van elbeszélve a történet, hanem mindenki hozzárakja a saját szövegéből a maga mozaikdarabkáját. Lehet azt mondani, hogy szándékosan maradtak ezek az ajtók nyitva?

Igen, és azt gondoltam, ez milyen jó, ez a sok rejtvény. Aztán lehet, hogy nem. Azt hittem, hogy annak a szövevényessége, hogy emberek hogyan befolyásolják öntudatlanul egymás életét, az elég, nem kell mindent tudni.

Akkor nem arról van szó, hogy a szerkesztővel együtt elvesztettétek a fonalat...

Nem, bár a Facebook-oldalra kitettük ezt a családfát, ha esetleg nincs kedvük rajzolgatni, töltsék le onnan. Ezt egy kollégánk rajzolta, aki egy író-olvasó találkozón mondta, hogy jó, akkor feleljek, találkozhatott-e az azzal, azelőtt, hogy. Azt hiszem, ötből háromra tudtam felelni. Erről az jut eszembe, hogy gimnáziumban szokták várni azt a gyerekek, hogy ha én vagyok ott helyben a választható érettségi tétel, akkor mikor meghívnak rendhagyó irodalom órára, majd lediktálom magam – mert én csak tudom magamat...

A Jelmezbálhoz bizonyosan kell némi jó értelemben vett kalandvágy, hogy hagyjuk magunkban a családról alkotható kép lassú kialakulását. De ugyanilyen kalandos lehetett a közös munka a szerkesztőddel, Darvasi Lászlóval. Miben állt az ő szerepe? Volt netán egy javítási kör, amikor a logikai hézagokat, elejtett történetszálakat, túlzottan is homályos eseményeket igyekeztetek kiszűrni?

Tizenvalahány különálló történetről van szó, melyek önmagukban is értelmesek, azaz ha valaki novelláskötetként kezeli, és egyáltalán nem keres kapcsolódási pontokat, az se baj. Darvasi László, nagyszerű író és atyai jóbarátom, szerkesztőként szigorúan arra koncentrált, hogy jók legyenek a mondatok. És ami nagyon fontos, hogy egyáltalán nem akarta, hogy olyan próza legyen, mintha Darvasi írta volna. Én azt a prózát szeretem, ami mutatja, nem mondja, én ezért vagyok megőrülve, hogy hogy lehet azt megmutatni, hogy *lássuk* és *ne a narrátor mondja*, hogy megváltozik egy férfi és nő között a viszony. Ebben nagyon sokat segített, a vizualizálásban, ennek a belátásában. Hogy hogyan működik az, hogy mikor egy pedagógus nő úgy érzi, abban a hitben van, hogy egyáltalán nem érdekli a kollégája, de a teste nem így reagál. Ez mitől van és hogyan? Mi történhet, mit láthat közben? A technikateremben történik a rosszkodás, és mit láthat ott? Gondolkodunk. Satut. Jó, de mi legyen a satuval? Aztán legközelebb, ha beszélgettünk, megint visszatértünk, hogy legyen az a jelenet, s ő ezekre koncentrált. Bájosan és őszintén hidegen hagyta, hogy ezek az emberek valakik valakije. Megkérdezte, hogy ezt lehet-e, leellenőriztem-e, mondom, Laci, ezt te szerkeszted, nem nézted meg?

A regény titkok, elhallgatások sűrű szövedékéből áll össze, középpontjában egy rég elfeledett bűnesettel valahol a Vibarsarok eldugott falujában a hatvanas években. A kezdetektől világos volt, hogy egy gyilkossági ügy lesz a háttérben, ami generációkon át láncreakciószerűen kihat mások életére?

Vannak olyan közösségi mítoszok, amelyek nehezebbek a saját súlyuknál. Valamiért ott maradnak a közösség emlékezetében, s olyan, mintha a születésünkkel ezeket automatikusan megkapnánk a génekkel együtt. A szülőfalumban, Szegváron ilyen volt a második világháború utáni Klein-eset. Az én gyerekkoromban egészen biztosan mindenki tudni vélte valamit ezekről az eseményekről. Nagyon fölka-vart, hogy ha megkérdeztem egy gyereket, hogy hogyan ismerkedtek meg a nagyszülei, azt nem tudta, de arról tudni vélte valamit, hogy mit csinált Klein, igazi nevén Viktor, nálam az *Isten hozott*-ban talán Ede. Ezek a közösségi mítoszok, amik átszövik az életünket, meg is határozzák az emlékezéshez, családi történetekhez való viszonyunkat. Ezért gondoltam, hogy előveszem ezt a történetet, amit egyszer már elővettem egyébként (előzménye, a *Klein-napló az Isten hozott* című regényben van benne), de akartam valami személyesebbet, hogy ezúttal ne a közösség, hanem az ember felől közelítsek. Nagyon tanulságos számomra, hogy mennyire más-ként működnek a családi mítoszok, mint a közösséget építő történetek. Erre akkor jöttem rá, mikor kiderült, a fiktív történetek, amiket én találtam ki, tudnak hiteles családi történetként működni. Az öcsém, akit emlegettem, balett-táncos, sokszor olvasmányélményeit meséli úgy, hogy ő ott volt, látta, ezért ez a véleménye. Azt hittem, hogy ez az ő fabulálási képessége, vagyis egyszerűen hazudik. De amikor mondtam, hogy, Zoli, hát ezt én találtam ki, hogy lettél volna ott, akkor minden alkalommal, mélyen megbántva, saját családi érintettségét vélte megkérdőjelezni. Rájöttem, ő már tényleg így emlékszik. Sokat gondolkodtunk rajta, hogy ez vajon miért lehet. Számunkra azért lehet így, mert a családi történeteket egészen más szempontokért tartjuk meg. Legtöbbször nem a csattanóra végződő történet a lényeg, nem egy kocsmai adoma, aminek az a funkciója, hogy ne vessünk a végén. Amíg a történet elmondható az adott emberről, aki már nincs velünk, addig emlékezni tudunk rá. Ha az a történet segít felidézni az alakját, jellemző arra az emberre, annyira tipikusan jellemző, hogy szinte a nevetését is hallani véljük, mondjuk a nagypapának, akkor az egy hiteles családi történet, segíti az emlékezést. Ebből a szempontból másodlagos, hogy minden részlete igaz-e vagy nem. Lehet, hogy éppen a ferdítés technikája jellemző a nagypapára – hogy hogyan színezett ki egy történetet, s éppen ez segíthet őt felidézni.

Egyszer kerestem valami igazságot nagypapám történetében, és elszégyelltem magam, mert azon kaptam magam, mintha ellenőrizni akarnám az ő történeteit. Kereken tíz éve költöztem Pestre, és nagyon rosszul éreztem magam, nem találtam a helyem, és arra gondoltam, hogy nekem is van közöm ehhez a városhoz, az én nagypapám Budapesten állványozómunkás volt, minden sarokhoz van egy történetem, majd odamegyek, és minden jó lesz. Egyszer elmentem a szerb nagykövetséghez, mert mindig azt mesélte nagypapám, hogy egyik éjjel a Pillangó utcai munkásszállásról fölverték, sötét autóban elvitték oda (akkor történt, amikor Tito lán-

cos kutyává lett), az volt a parancs, hogy a jugoszláv elvtársak elől el kell takarni a kilátást (a nagykövetség a Hősök tere sarkán van). Nagypám mindig azzal dicsekedett, és ez lényeges eleme volt a történetnek, hogy ő egyedül egy éjszaka alatt felállványozta a szerb nagykövetséget, hogy ne lássanak ki. Elmentem oda, hogy ezt a történetet magamévá tegyem, és felidézsek valamit a történelmi emlékezésből, ehelyett az lett, hogy néztem azt a sarki épületet, és egy dolog kiderült: egészen biztos, hogy ő egyedül nem állványozhatta fel. Mi a fontos ebből? Valószínű, hogy ott volt, van valami alapja, nem is ez a lényeg, hanem az a hit, az az elkötelezettség, szent meggyőződés, ahogy ezt mesélte, nekem sokkal fontosabb, az, hogy akkorra már egészen biztos volt benne, hogy egyedül állványozta föl. Ezeknek a családi történeteknek a színei, ízei egész máshol vannak, mint maga a történet. Furcsa, hogy sokszor előkerül ő, hogy mindig pesti polgár szeretett volna lenni, hogy az álma az volt, hogy végigsétál a Körúton vagy egy részén legalább, úgy, hogy ne lógjon ki. Egyetlen ruhája volt, egy kordbársony nadrág és zakó (egyéb-ként a kubikusoknak is ilyen volt), tulajdonképpen magára vette a vidéki egyenruháját, így mindenki látta, hogy nem oda tartozik. Nagyon büszke volt arra, hogy a New York Kávéházat ő állványozhatta föl, és nézett be, ott ültek az írók. A múltkor meghívtak oda egy beszélgetésre, és próbáltam valamit érezni annak az örömeből, hogy én mint magyar íróvendég ülhetek ott, és hogy ő hogy szeretett oda járni. Annyira borzalmas hely, alig vártam, hogy eljöhessenek.

Az egyik szereplő, Szoloványi János szerint „felejteni kell, akkor lehet folytatni az életet”, mások épphogy a múltjukkal akarnak szembenézni, mint a régi szülői házba visszaköltöző Darida Éva vagy épp Vera, mintha számukra ez lenne a továbbélés feltétele. Élethelyzettől függően szorul rá hol egyikre, hol másokra az ember? Valóban van szerinted a múltnak ilyen nebezkedése, ami akár tudattalanul is meghatározza sorsok alakulását?

Hogyne lenne, és ezért veszélyes semmit sem tudni. Még egyszer mondom, nem biztos, hogy minden sérelem, származási ügy, hazugság, csúsztatás fontos, nem kell mindent tudni, de semmit sem tudni nagyon veszélyes, mert a sejtek, a gének, a mozdulatok emlékeznek, és megtalálnak ugyanazok a kihívások, problémák, tévutak. A polgári családi tradíció ezért sokkal életképebb, tud a gyöngeségekről és az erősségekről is, tagolt, nem egy nagy és egységes massa, mint a paraszti hagyomány esetében, ahol az emlékezés egy felesleges, ismeretlen ügy.

Számomra úgy tűnik, főleg olyan figurákkal dolgozol, akik valahogy megakadtak az életükben: váláson, haláleseten, jelentős életmódváltáson vannak túl, és hiába látjuk őket különböző korszakaikban, valahogy nem érezzük, hogy a kiteljesedés, a megelégedettség felé tartanak. Miért éppen esendőségükben ábrázoltad a szereplőidet?

Sokkal egyszerűbb egy nagy történelmi tabló esetében egy kiemelt pillanatot megragadni, a nagy drámát megírni. Nem véletlen, hogy '56 fontos és hálás témája a magyar íróknak. Ehhez képest a mikrodrámákkal foglalkozni, azokkal a tétekkel, melyek mondjuk a pelenkázás körül vannak, távolról sem olyan nagy ívű dolgok. Éppen mivel nagyon közel kell mennünk hozzájuk, a közeli kép miatt kifejezeten

csalóka lehet. Én azt gondolom, a szereplők nagy része igenis boldog. Nagy dráákat élnek meg, de túljutnak, mennek tovább. Ha mondjuk a két özvegyasszony történetét vesszük végig, akik magukra maradnak, de küzdenek, úgy, ahogy abban a magyar valóságban ők vannak – termékbemutatókra járnak, élnek valamilyen életet. A felszínen tudnak maradni. Vagy van ez a tanárnő, aki pécsi egyetemi karrierjét feladva hazaköltözik a kisvárosba, megvalósítja gyerekkori álmát, hogy a szülői házat, a gyermekkor varázsát nem fogja veszni hagyni. És megcsinálja, egyedül, egy nő, akivel kikezdhetnek, préda lehet, de nem lesz az. Szerintem ez egy sikertörténet. A mi sikereink vagy nyereményeink nem hollywoodiak – a hétköznapi tempónkban ezek a sikerélmények nagyjából a pedagóguséval mérhetőek. Húsz év múlva a sültes tálnál egy fél köszönöm, nagyjából. Én azt remélem, hogy ezek nem nyomasztóan hatnak – ha ezeket a történeteket tükörhelyzetként nézzük, azt mondják: nem adtam fel én sem. S az egy nagy dolog: nem feladni.

Kétségtelen, van valami felemelő a szereplők küzdeni akarásában, de mégis mintha rendre lenne valami csalódottság is az élni tudásuk mögött.

Persze, állandóan szembesülünk azzal, hogy mintha lennének belső ruhatárak, ahova nekem nem lehet bemenni. És ez lehet egy családtörténetben is, ahol gyakrabban érezném azt, hogy én vagyok a harmadik, mint ahogy az jólesik. Sok sértettség, harc, félelem, szorongás van bennünk emiatt, de mekkora dolog ezeket megbocsátani, elengedni és menni tovább. Én szeretem ezért ezeket az embereket. Főleg, hogy sokszor a hozzánk legközelebb állóknak a legnehezebb megbocsátani, ott van a legtöbb sértettség – azokat a sebeket begyógyítani, azokat az erőtereket helyre tenni nagy dolog. Lehet, hibázott a másik, vagy hibáztam én, de a család az egyetlen, ahol a megbocsáthatatlan hibákat is meg lehet bocsátani.

Említetted a nők mint támaszlopok fontosságát. Az esetükben látványos, hogy úgy kell erősnek maradniuk, hogy fokozottan kiszolgáltatottak az élet megpróbáltatásainak. Gyakran látunk még vonzó, középkorú nőket, akiknek az énképét nagyban meghatározza az időnek való kitettség, hogy megváltozóban van a világuk, a férfiakhoz fűződő viszonyrendszer, amiben addig éltek. Különösképp foglalkoztatott, mi zajlik a női lélekben, mikor törékennyé kezd válni a vonzerő?

Hogyne, ez nagyon érzékeny és izgalmas téma, különösen most, hogy nem csak szépségkultusz van, de korfetisizmus is. Az összes „új” retorika erről szól. A negyven az új harminc. Az ötven az új negyven. Nem csak arról, hogy a fiatalok később érnek, és harminc éves korukra tartanak ott, mint tartottam én húszéves koromban, és most nem a sikerre gondolok, hanem az önállóságra, elszakadásra, családi pozíciókra, hanem arról is szól, hogy a képtelen mennyiségű szorongást, amit az emberek a koruk, a külsejük miatt éreznek, fel kell oldani valahogyan. A folyamatos önprezentáció elképesztően bántó, sértő és káros tud lenni. A Facebook gyilkos dolog.

„Képtelenség fejben tartani mindent”, mondja a valószínűleg demens, elmúlt húsz évére jól vagy inkább rosszul emlékező Dániel Ignác – azonban ez lehetne akár a

Greco-szövegek egyik metamondata is. Az életműved ismerői már meg se lepődnek, hogy a Jelmezbál esetén van átjárás a korábbi regényekbe: különböző történetek más szereplőkkel vissza-visszatérnek, ismerős családnevek bukkannak fel folyton. Itt azonban fokozott dèjà vu-érzésünk lehet, nemcsak a régebbi könyvekkel való konnexió miatt, de közben az adott regény utalásait is nyomon kell követnünk. Feltételezem, az ismétlések nem a hűséges olvasóidnak tett kikacsintások pusztán. Lehet azt mondani, hogy ugyanaz a világ épül és népesül be újra és újra?

Hogyne, ez már egy gyökereiben összeálló, egymásba szövődő regényvilág. Azt remélem, hogy sokáig szövögethetem még úgy, hogy az új részek magukban is izgalmasak, mások, újak lesznek, de mindig hozzáadnak valamit ehhez a tág fikciós térhez, és azok, akik követnek, egyre jobban belakott világban, egy nagy narratívában találják magukat, valahogy úgy, ahogy egy jó mesélő a saját arcára, falujára, közösségére alakította az ismert történeteket, és mindegyiket átpozícionálta, megfaragta, összeillesztette, hogy ő maga is benne legyen. Az olvasó, remélem, élvezni fogja ezt a világepítést, ami nem dramaturgiai folyamatosságot jelent, ezek a könyvek nem folytatnak történeteket, hanem párhuzamosak vagy merőlegesek egymással.

Az az ember érzése, hogy sok minden történt veled mint prózaíróval az Isten hozott óta, mintha letisztultabb, kiérleltebb lenne ez a nyelv. Te hogy látod, túl az ötödik regényen, miben változott (tudatosan vagy tudattalanul) az írásművészeted?

Merek egyszerűbben írni. Már nem akarom folyton azt bizonygatni, hogy mennyire tudok írni, nem akarok brillírozni. Azt akarom, hogy mutasson a szöveg. De ez bizonyos értelemben tényleg kor kérdése: egy húszévesnek az a feladata, hogy lándzsával álljon, és azt mutassa, hogy nagyon tud azzal vagdalkozni – az egy nagyon más lelki időszak. Erre már nincs szükség. Sokat szórakoztam például azzal, hogy ne alárendelt mondatok legyenek, hanem szimpla mellérendelt mondatok, mint a kazetták egymás mellett. Nagyon érdekes, mikor leadtam a kéziratot, az összes szerkesztő beírkálta a kötőszavakat, alárendeléseket – „ha kihúzom az alanyit, kérdezte, ha törölöm az 'akit', nem értelmes szerinted?” Dísztelenül, egyszerűen írni, koncentrálni arra a szöveg, amit mondani akar – ezt nem mertem volna korábban, ez kockázatos.